

(DİNDARLIK ALGILARINA GÖRE) HALK İNANÇLARININ PSİKOLOJİK ETKİLERİ*

(Karasu Yöresi Örneği)

THE PSYCHOLOGICAL EFFECTS OF PEOPLE'S BELIEFS (ACCORDING TO THE RELIGIOSITY PERCEPTIONS)

(The Sample of the Religion of Karasu)

Fatih KANDEMİR¹

ÖZET: Bu çalışmanın amacı, (dindarlık algılarına göre) halk inançlarının fertler üzerinde ne derece etkisinin olduğunu psikolojik bir yaklaşımla incelemektir. Çalışmada elde edilen veriler, cinsiyet, yaş, medenî durum, eğitim durumları, dindarlık algıları, sosyo-ekonomik ve meslekî durum gibi bağımsız değişkenler açısından değerlendirilmiştir. Araştırmanın örneklem grubu, Karasu yöresindeki 195 kadın ve 124 erkek olmak üzere toplam 319 denekten oluşmaktadır. Çalışma teorik ve ampirik olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Elde edilen sonuçlara bakıldığında, halk inançlarının fertler üzerinde birtakım etkilerinin olduğu, fertlerin bu inançlara temkinli yaklaşıyor görünmelerine rağmen, çaresizliğin hissedildiği durumlarda, bu inanç ve uygulamalara başvurdukları tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle, bu inançların gerekli görüldüğü durumlarda bireyler tarafından sorunlarıyla başa çıkma aracı olarak kullanılabildikleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halk İnançları, Nazar, Muska, Falcılık, Uğur.

ABSTRACT: The purpose of this study is to examine in a psychological approach what extent the impact of people's beliefs (according to the religiosity perceptions) on individuals. The data in this study such as gender, age, marital status, educational status, perception of religiosity, socio-economic and occupational status were assessed in terms of independent variables. The sample group of the study consists of 195 women and 124 men, total of 319 subject in Karasu region. Study is formed with two part as the theoretical section and the empirical section. From the results obtained, people's beliefs have some effects on individuals. It has been found that when desperations felt, individuals applied these beliefs and practices although they seem as if they are serious. In other words, it has been identified that when necessary, these beliefs are used as a means of coping with the problems by individuals.

Keywords: People's Beliefs, The Evil Eye, Amulet, Fortune-Telling, Good Omen.

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun hayat serüveni içerisinde kendilerini inançsız olarak tanımlayan bireylere rastlanmışsa da, inançsız hiçbir topluma rastlanmamıştır. Muhtemelen de rastlanmayacaktır. Fakat, dinî anlamda inanmadığını ifade eden insanların, hayatlarına anlam katmak için değişik felsefi düşünce ve ideolojilere bağlandığı, bu bağlılığın bazen saplantı derecesinde olduğu da bir gerçektir. Bu durum, inanmanın insanla var olan bir olgu olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. İnsanoğlunun sahip olduğu bu inanma arzusu, bazen kendisini yarattıktan sonra hiçbir zaman yalnız bırakmayan Yüce Yaratıcı'nın tebliğine kulak vermesini sağlarken, bazen de ilahî tebliği reddederek değişik inanç biçimlerine meyletmesine neden olmuştur. Fakat, ilahî tebliğe muhatap olup onu kabul eden bazı bireylerin de, bu tebliği kabul etmeyenler gibi, kitabî/resmî dinin yanında değişik durumlarda "işlerine yaradığını düşündükleri" inanç ve uygulamalardan oluşturdukları ve bazı durumlarda "kitabî dinden" daha fazla önem atfettikleri "halk inançları"na meylettikleri de bilinen bir gerçektir.

* Bu makale Karasu Yöresindeki Halk İnançlarının Fertler Üzerindeki Etkileri, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2011, Adlı Çalışmadan Üretilmiştir.

¹ Erzincan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi, fkandemir2008@erzincan.edu.tr

Günümüz Anadolu'sunda da müşahade ettiğimiz bu halk inançlarından çok az bir kısmının, İslâmî öğretiyeye uygun olduğu, büyük bir çoğunluğunun ise, bu öğretiyeye aykırı olduğu gözlemlenmektedir. Fakat, kendilerini “dindar” olarak algılayan bazı insanların bile, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel, psiko-sosyal nedenlerle bu inançların dinî açıdan meşru olup olmadığına bakmaksızın bunlara müracaat ettiği de bilinmektedir. Bu nedenle bu çalışma, değişik halk inançlarının fertler üzerindeki psikolojik etkilerini tecrübî veriler temelinde tespit ederek analiz etmeyi amaçlamaktadır.

1.1. Genel Bir Bakış

Halk inancı kavramı ile kastedilen nedir veya bu kavramdan ne anlaşılmalıdır? Bu inançların ortaya çıkmasında etkili olan faktörler nelerdir? Acaba bu inançlar dünyanın her yerinde aynı mıdır? Bu ve buna benzer sorulardan özellikle halk inançlarının kaynağı ile ilgili soruların cevabını vermek sanıldığı kadar kolay değildir. Çünkü bu inançların ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak belirlenemediği gibi, nasıl oluştuğu da spekülâtif açıklamalardan kendini kurtaramayacaktır.

İnsana dair her şeyin daima çok boyutlu bir yaklaşım içinde ele alınmasının (Sambur, 2006) zorunlu olduğu gibi, halk inançlarının ortaya çıkmasında da bu çok boyutluluğun göz önünde bulundurulması gerekir.

İngilizce’de “superstition” sözcüğü ile ifade edilen “halk inancı” kavramı, Türkçe’ye “boş inanç, bâtil itikât, hurâfe” (Redhouse, 1997, s.890) şekilde çevrilmekte olup, “*toplumun kabul ettiği ilahî dinin hükümleri ve öğretileri dışında kalan, fakat halk arasında yaygın bir şekilde yaşatılarak bir sonraki nesle aktarılan inançları*” (Kılıç, 2001, s.415) ifade etmektedir.

Bir başka açıdan halk inançları, tamamen din olamayan; ancak bütünüyle dinin dışında da kalmayan inançlardır. Esasen onlar, dinin halka göre algılanış ve hayata geçiriliş biçimleridir. Bu açıdan halk inancı konusu aynı zamanda, halkların tarihi inançlarını da az çok yansıtmaktadır. Zira sürekli yenilenmekle birlikte halk inançlarının kökleri ilk inanç sistemlerine kadar uzanır (Kalafat, 1999, s.44).

İnsanoğlu, düşünen, araştıran, sorgulayan ve anlam arayışı içinde olan bir varlık olması dolayısı ile çevresinden başlayarak, müşahade ettikleri olayları anlamlı olarak algılama, tahmin ve kontrol etme güdüsüyle hareket etmektedir. (Sambur, 2006, s.426) Ayrıca o, ortaya attığı bir sorunun cevabını bulabildiğini düşündüğü andan itibaren, başka sorular ortaya atmış ve bunun cevabını aramaya koyulmuştur. Bu fenomen çerçevesinde insanoğlu, hangi kültür ve inancın etkisi altında bulunursa bulunsun, hayatı anlama ve anlamlandırma adına birçok rit, âdet, tören vb. anlayışlar geliştirmiştir. Bu bağlamda Şamanist düşünceye sahip olan insanlar, ay ve güneş tutulmasının nedeni olarak bunların kötü ruhlarla çarpışması sonucunda mağlup olarak karanlıklar dünyasına sürüklenmesini görmüş, ve bunların kötü ruhların elinden kurtarılması için bağırıp çağırılması ve davul çalınması gerektiği düşünmüşlerdir (Sencer, 1968, s.33). Bu inanç ve uygulamalar, bazen dinî olarak kabul edilmiş, bazen de dinden daha fazla yaptırım gücüne sahip olduğuna inanılmış, hatta bazı durumlarda bu inançların pekiştirilmesi için din kasıtlı olarak kullanılmıştır. Bu gibi duygu, düşünce ve davranışlar, bütün taktir ve hayranlık hissi gibi bir süre sonra alışkanlığa dönüşmüş, insanlar kaynağını unuttuğu bu düşünce ve davranışları otomatik olarak bugüne kadar taşımışlardır. Bu anlamda o, kilisenin karşı çıkmalarından dolayı kiliseye hitaben, “*Tanrı insanların doğayı incelemesini istemeseydi, onlara beyin gibi bir organ vermezdi.*” diyen Galileo’nin (Tarhan, 2009, s.30) ne kadar haklı olduğunu onaylayan bir tavır sergilemiş, bu durumun doğal bir sonucu olarak da bir taraftan bilimsel gelişmelerin temelleri atılırken, diğer taraftan da, belki o zamanki dünya görüşüne ve bilimsel geleneğe olmasa da bugünkü bilimsel gelişmelere aykırı olan “*dünya, öküzün boynuzu üzerindedir*” (Günay ve Güngör, 2007, s.88) gibi birçok inanç ve uygulamaları da beraberinde getirmiştir.

Halk inançlarına baktığımızda, İlahî dinlerin özlerinden uzaklaşıldığı ve beşerî dinlerin ortaya çıktığı dönemlerde artarak günümüze kadar geldiği yapılan araştırmalarla ortaya konmuş, ifade edilen nedenlerden dolayı bu inançlar bir yelpaze gibi geniş bir alana yayılma eğilimi göstermişlerdir.

Temelde halk inançlarını dinî ve bilimsel alanlarla ilgili olanlar diye ikiye ayırmak mümkün gözükmemektedir (Erdoğan, 2008, s.55). İki alanda da o günün şartlarında insanlar için kesinlik arz eden bazı düşünce ve davranışları günümüzün açıklaması saymak doğru olamayacağı (Tanyu, 1976, s.125) gibi ahlâkî de değildir. Halk inançları değişik görünümeler altında az veya çok evrensel bir nitelik arz etmelerine rağmen bunların birçoğunun mutlak manada gerçeği ifade ettikleri söylenemez. Ancak burada asıl önemli olan şey, bu inançların basmakalıp ve önyargılı düşüncelerle yok hükmünde sayılması veya hiçbir değerinin olmadığını ifade edilmesi yerine, bunların fonksiyonel bir değerinin var olduğunu kabul etmektir. Zira insanoğlu bu tür inançları, o veya bu şekilde ihtiyaçlarını gidermek için kullanmışlar, bu da hiç olmazsa bu inançların kesin bir dille yanlışlanmadığı sürece araştırılmaya değer olduğunu göstermesi bakımından yeterli bir sebep olarak gözükmemektedir. Aslında o zamanki düşüncelerden günümüz bilim anlayışına aykırı olanlar olabileceği gibi, onunla aynı gerçeği ifade eden düşünceler de bulunabilmektedir. Örneğin; yanıkların soğuk suya batırılarak iyileştirilebileceğine dair bir halk inancı, günümüz bilim anlayışına aykırı olmadığı gibi, aksine bilimsel gelişmeler bu inancı destekler mahiyette cereyan etmiştir. Şöyle ki; cildimizde bir yer yandığı zaman, kanın o yere hücum ettiği, sıcaklığın kanın yoğunluğunu arttırdığı ve yanığı daha da kötüleştirdiği buna mukâbil soğuk suyun, cildin ve kanın ısısını düşürdüğü ve yanığın derecesini azalttığı bilimsel açıdan da kanıtlanmış (Lorie, 1997, s.56) bir gerçektir.

Halk inançları, doğum, evlenme ve ölüm gibi toplumsal hayatımızda o kadar çok yer almaktadır ki, (Kılıç, 2001, s.415) bu nedenle inanç kelimesini onun toplum hayatına yansıyan uygulamalarından kesin çizgilerle ayırmak öyle kolay olmadığı gibi (Tatlıoğlu, 2000, s.2) gerek bugünkü ilmin kanun hükmündeki verilerine aykırı olan, gerekse de halk arasındaki ilmin ve deneyin ötesindeki konular ret mi edilecek, edilecekse neye ve hangi gerçek esaslara göre reddedilecektir? Tanyu, bu noktada bu soruların cevabının verilmesi için elde iki tane ölçü olduğunu ifade etmektedir: 1. O yurttaki hâkim olan din. 2. Çağdaş bilim, bilimin yeni verileri ve akl-ı selimdir (Tanyu, 1976, s.130).

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, ister inanalım ister inanmayalım, tarihin en eski deposu olan insan beyninin bir yerlerinde halk inançların güçlü bir biçimde çakılıp kaldıklarını kabul etmek zorundayız. Bilinçaltımızdaki anılar, atalarımızın, onların yerleştikleri, egemenlikleri altına aldıkları ve korktukları dünyanın anılarıdır (Lorie, 1997, 252). Toplumun kültürel dokularında; geçmiş nesillerin alın terinin, beyin gücünün, tutum ve davranışlarının, siyasî, dinî ve ahlâkî kurumlarının, dilinin, atasözlerinin, geleneklerinin izleri vardır (Meb, 2010a, s.5) ve kültürel aktarım yolu ile de günümüze kadar gelmişlerdir. Sadece gelmekle de kalmamışlar, günümüz insanının algılamalarına bağlı olarak da bazen olduğu gibi muhâfaza edilirken bazen de farklı şekillere girerek varlığını sürdürmüşler, her şeyden önemlisi de modern insanın kendine ait inançlarıyla birlikte daha da zenginleştirilerek gelecek kuşaklara miras bırakılmışlardır.

1.2. Halk İnançları İle İlgili İnanç ve Uygulamalar

1.2.1. Nazar İle İlgili İnançlar ve Uygulamalar

Arapça'da "*isabetül-ayn*", Türkçe'de ise, "*nazar veya göz değmesi*" şeklinde ifade edilen nazar kavramı, "*kişide kaza, hastalık, hatta ölüm gibi uğursuzluklara yol açtığına inanılan bakış ya da kem göz*" anlamlarına gelmekte olup, bu inanç Eski Yunan, Roma, Yahûdî, İslâm, Budist

ve Hindu geleneklerinde ve yazısız toplumlarda da görülmüş olan bir olgudur (Britannica, 1994, s.335).

Dinî bir terim olarak ise nazar, “*Belli kimselerde olduğuna inanılan, insanlara, özellikle çocuklara, evcil hayvanlara, eve, mala-mülke, cansız nesnelere zarar veren, bakışlardan fırlayan, çarpıcı ve öldürücü olduğuna inanılan kuvvet; psikolojik temelde kıskançlık, haset gibi duyguların yattığı bu vurucu kuvvet, ruhun dışı açılan ilk noktasından, yani gözlerden dışı fıskıran, kurbanına isâbet ettiğine inanılan bakışlardır.*” (Örnek, 1971, s.180.).

Yahûdilerin en eski bid’at ve hurâfelerinin konularından birisini oluşturan nazar, İbrânice “*kötülüğün gözü*” anlamına gelmekte olup, bu inanca göre, önemli kişiler, güzel kadınlar ve yeni doğan bebekler, kötü insanların nazarına hedef olmaya en elverişli grupları oluşturmaktadırlar. Yahûdiler, nazardan korunmak için birbirinden farklı yöntemlere başvurmakta olup, bu yöntemlerin en klasik olanı ise, özellikle Doğu Avrupa Yahûdileri arasında gelişen ve bugün yer yer ülkemizin değişik yörelerinde de görülen metalden veya seramikten yapılmış ve üzerinde birtakım dualar yazılı olan el biçimindeki şekillerdir. Çoğu Yahûdiler, her duada “*kötü göz yok olsun*” diyerek, nazara karşı önlem aldıklarına inanmaktadırlar. Müslüman toplumlarda halâ yaşanmakta olan ve nazardan korunmak için kulak memesini çekip sert bir cisme vurarak söylenen “*şeytan kulağına kurşun*” ifadesi, Yahûdiliğin bu nazardan korunma yöntemlerinin bir yansımasıdır (Varlı, 2008, s.338). Eski Türklerin, atın boynuna nazarlık olarak “moncuk” denilen bir taş ve bir çeşit muska (Kazak ve Kırgızlar’da “tumar”) taktıkları da bilinmektedir (Tanyu, 1992, s.504).

1.2.2. Muska İle İlgili İnançlar ve Uygulamalar

“*Bazı hastalıkları, kötülükleri ve nazarı uzaklaştırmak için boyna asılan veya üstte taşınan, üzerinde âyet veya dua yazılı olan kağıt; üç köşeli şekilde katlanmış şey; üç köşeli nüsha*” anlamlarına gelen bir kavram olan muska kelimesinin orijinal adı, Arapça’da kullanılan “nüsha” olup, Türkçe’ye “muska” şeklinde, değiştirilerek geçmiştir. Buna, Kuzey Afrika’da "hurz", Doğu Arabistan’da "hamaya", "hafız" yahutta "maâza", Türkiye’de "muska", "nusha" veya "hamâil" denilmektedir. Hadis ve fıkıh kitaplarındaki karşılığı ise, "rukye"dir (Turgay, 1991, s.293).

Muska ve tılsımların menşe’i putperestliğin en ilkel şekli olan “Fetiş”tir (Erdil, 1999, s.19). Fetiş ise, mana’ya sahip olduğuna ve taşıyanlara güç verdiğine inanılan değişik taşlar, zincirler, muskalar, maskotlar ve kaba tasvirlerdir (Tümer ve Küçük, 1993, s.48).

Muska olduğu bilinen nesnelere ilk örneklerine Eski Mısır’da rastlanmaktadır. Eski Mısır’da muska, hem yaşayan insanlar tarafından taşınır hem de öbür dünyada kullanılmak üzere ölümlerin yanlarına bırakılırdı. Muskalar genellikle pişmiş topraktan, akik taşından, obsidyenden (volkanik cam) ve yeşim taşından yapılırdı. Bu maddelere bazen tanrı veya ona ait sembolik bir sûret verilirdi. Bununla birlikte antik dönemde süs olarak kullanılan bazı nesnelere (bilezik, kolye, küpe, bileklik vb.) esasta muska fonksiyonuna sahip oldukları bilinmektedir. Nitekim, kötü güçlerin etkisine erkeklerden daha açık olduğuna inanılan kadınların söz konusu eşyaları daha fazla kullanmaları bu sebebe bağlanmaktadır (Demirci, 2006, s.266). Mısırlılardan başka Fenikeliler, Yunanlılar ve Romalılar tarafından da çeşitli muskalar kullanılmıştır (Vester, 1961, s.36). Muska, eski dönemlerde Museviliğin merkezi durumundaki Mısır ve Hıristiyanlığın merkezi durumundaki Roma’da olduğu gibi çeşitli beşerî dinlerin hüküm sürdüğü ve Eski Türklerin yaşadığı Orta Asya’da da yaygın olarak kullanılmıştır (Çebni, 1994, s.44). Eski Türk boylarında da her türlü belâ ve âfetlere karşı koruyucu etkisine inanılan muska-tılsım kullanma âdeti oldukça yaygındı (Tanyu, 1992, s.504).

Günümüzde muska, tılsım ve sihir yapma işleriyle uğraşan bazı inanç sömürücüsü kişilerin ellerinde bulunan kitaplar, eski Babil, Asur, Mısır müşrikleri, eski Budist ve Şamanist Türklerin kullandıkları kitaplardan yararlanılarak yazılmıştır. Bu kitaplara, inandırıcılığını

kuvvetlendirmek için Kur'an-ı Kerim'den ayetler, Esmâ-i Hüsnâ ve bazı dua ifadeleri de ilave edilmiştir (Erdil, 1999, s.22).

Muskanın tarihi gelişim sürecine bakıldığında şekilleri farklı olmakla birlikte, ilkel kabile insanı ile bugünün modern insanının, onu kullanma amaçlarının pek de farklı olmadığı bir gerçektir. Diyarbakır'da bilgisayar virüsleriyle baş edemeyen bir internet kafesinin sahibi Işıklı'nın şu ifadeleri bu gerçekliğin tipik bir örneğini teşkil etmektedir: “*Virüslere karşı değişik yazılım firmalarının programlarını kullandık, fakat hiçbiri bunlara çözüm olmadı. Ben de son çare olarak muska ve cevşeni düşündüm. Ve bir haftadır bilgisayarlarımızda hiçbir virüslere karşılaşmadık.*” (Gazetevatan.com, 2004). Bu ifadeler, “*İnançlar doğru oldukları için işe yaramazlar, işe yaradıkları için doğrudurlar.*” (Ayten, 2010, s.25) şeklindeki yargıyı doğrular niteliktedir. Bu, pragmatist bir yaklaşımdır ve tüm inançlar için geçerli bir olgudur. Zira, inançlar psiko-sosyal ihtiyaçları tatmin eden bir görev üstlenirler. Bu nedendir ki, binlerce yıldır her kültürde kendilerine bir yer bulmuşlardır. Bu açıdan bakıldığında modern kültür bu konuda bir istisna değildir (Köse ve Ayten, 2010, s.24).

1.2.3. Türbe Ziyareti İle İlgili İnançlar ve Uygulamalar

Arapça toprak anlamına gelen “türab” kelimesinden türemiş bir kavram olan türbe sözcüğü, “*velilerin yattığı kutlu mezar*” anlamına gelmekle birlikte, halk dilinde sadece veli zatların mezarları için değil, aynı zamanda padişah gibi abidevî şahsiyetlerin mezarları için de kullanılan bir kavramdır. Fakat, kelime veli zatların mezarları ile özdeşleşmiştir. Veli zatların mezarlarına atfen kullanılan “yatır” kelimesi de türbe sözcüğü yerine kullanılmakla birlikte (Köse ve Ayten, 2010, s.14) günümüzde yaygın olarak, “mübarek” olarak adlandırılan ya da toplum tarafından saygı duyulan kişilerin mezarlarına “türbe” denmektedir (Yılmaz, 2009, s.9).

Bilindiği üzere Türkler, Müslüman olduktan sonra bile eski davranış kalıplarını büsbütün terk etmemişler, evliya/veli saydıkları ulu şahsiyetlerin türbelerine, orada bulunan ağaçlara çaput bağlamak suretiyle eski adetlerini Müslümanlaştırmak istemişlerdir (Erdil, 1999, s.54-55). Mezarlara bırakılan düğümler ve birbirine geçirilmiş veya bağlanmış ağaç parçaları büyüsel nitelik taşıyan ritüellerdendir (Köse ve Ayten, 2010, s.19). Türkler’de Orta Asya’dan Anadolu’ya taşınmış olan türbelerle ilgili önemli bir olgu da “evliya-ağaç” ilişkisinin kurulmasıdır. Bu bağlamda Türkler ya kutsal kabul edilen bir ağacın yanına mezar yapmışlar ya da kutsal olduğuna inanılan bir mezarın yanındaki ağacı kutsallaştırmışlardır (Köse ve Ayten, 2010, s.19-20). Türklerin İslamiyet’i kabul etmesinden sonra da halkın yatırlara gidip dua etmesi, onlardan şifa dilemesi, “*Allah'ın sevgili kulları olan ve Allah'a sözü ve nazı geçebilecek evliyanın yardımını dilemek*” (Eröz, 1992, s.102) şeklinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Allah ile kul arasında hiçbir aracı kabul etmeyen İslâm dini, doğal olarak insanların türbelere gidip mum yakmasına, adaklar adayarak dileklerinin gerçekleşeceğine, sağlıklarının düzeleceğine ve bahtlarının açılacağına inanmalarının Allah’a şirk koşmak anlamına geldiğini ifade etmiştir. Yüce Allah, “*Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz.*” (Fâtiha, 1/5) âyetini edâ ettiği namazın her rek’atında okuyan ve, “*gazaba uğramış ve sapıkların yoluna tabi olmaktan*” (Fâtiha, 1/7) Allah’a sığınan insanların, verdikleri bu söze sadık kalmalarını özellikle istemiştir (Çakan, 2007, s.66). Fakat, buna rağmen ülkemizde türbeye gitme davranışları görülmekte ve bu davranışlar, özellikle dinî gün ve gecelerde, ramazan aylarında ve insanların hayatlarındaki önemli karar aşamalarında daha da yoğunluk arz etmektedir. Türbeye giden bu insanlar, yukarıda ifade edildiği gibi, mum yakarak, çaput bağlayıp adaklar adayarak birtakım isteklerde bulunmaktadır. Aslında çaresizlik hissine kapılan bu insanlar “bir umut” psikolojisiyle (Köse ve Ayten, 2010, s.98) hareket ettiklerinden böyle bir yola tevessül etmektedirler. Başka bir ifadeyle insan, sonsuz denebilecek istek ve ihtiyaca sahip olan bir varlıktır. Türbeye gitme eğilimleri olan insanların, bu istek ve ihtiyaçlara ulaşma arzuları ne

kadar şiddetli ise, türbeye gidip, orada yatan kişilerden medet umma eğilimleri de aynı oranda artış göstermektedir (Özcan, 2007, s.36).

Türbeye giden bu insanlara yukarıdaki âyet hatırlatılıp, yardımın sadece Allah'tan istenebileceği, bu nedenle, herhangi bir amaç için niçin türbeye gidildiği sorulduğunda ilk tepkiler genelde şöyle olmaktadır. *“Biz isteyeceğimizi Allah'tan istiyoruz. Ama bu mübarek zatlardan da aracı olmalarını bekliyoruz.”* Başka bir ifadeyle, evliyâ olduğu düşünülen bu insanlar, belli bir ruhî olgunluğa ulaşmış olmalarından dolayı, dinî vecibelerini yerine getirmede aşırı derecede titizlik göstermişlerdir. Sahip oldukları bu özellikler nedeniyle bu zatların, Allah'ın katındaki değerlerinin artacağına ve diğer insanlarla Yaraticı arasında aracılık yapabileceğine inanılmaktadır (Yılmaz, 2009, s.86). Bu olguyu Türk insanının günlük işlerinde alıştığı bir mekanizma ile açıklayan Köse ve Ayten özetle şöyle demektedirler: *“Türk insanının günlük işlerinden çıkardığı bir 'sosyal temsil' vardır. İstekler üst mercilere araçlar vasıtalarıyla ulaştırılır. Bu algı neredeyse bir sosyal ilkedir. Bu sosyal ilke, türbelerin aracı olarak kullanılabilmesi fikrinin kolayca benimsenmesini sağlamaktadır. Bu ilkede Allah'ın huzuruna 'hatırı sayılır' bir aracı ile çıkma duygusunun tatmini söz konusudur. Dilekler Allah'a yakın olduğu düşünülen 'yüce kişiler' aracılığı ile iletilir.”* (Köse ve Ayten, 2010, s.37-38).

1.2.4. Cin ve Cinlerden Korunma İle İlgili İnançlar ve Uygulamalar

Sözlükte, *"gizli ve örtülü varlık, görülmeyen şey"* anlamlarına gelen cin kavramı, terim olarak duyu organlarıyla algılanamayan, çeşitli şekillere girebilen; ateşten yaratılmış, mânevî, ruhanî ve gizli varlıkları ifade etmektedir (Kılavuz, 2007, s.96). Bu kavram, bazı müfessirler tarafından, ince tabiatlı ve insanlardan çok farklı bir fizyolojik yapıya sahip olan ve normal şartlarda duyularla algılanamayan bazı duyarlı organizmaları da kapsayan geniş bir olgular yelpazesini de ifade etmektedir. Bu olguları algılayamamak onların varlığını inkâr etme anlamına gelmemektedir. Zira, Kur'an'ın, Gayba (insan kavrayışının ötesindeki alana) atıfta bulunurken Allah'ı Rabbu'l- âlemîn (bütün âlemlerin Rabbi) olarak ifade etmesi (En'am, 6/73), idrak edilebilen bu dünyanın yanı sıra *“başka dünyaların”* da varlığına işaret etmektedir (Esed, 1999, s.1335).

Tarihin çok eski dönemlerinden itibaren cin ve kötü ruh kavramı, sürekli olarak insanları meşgul etmiş ve görülmeyen bir varlık olduğu için de hayalî hikâyelerle büsbütün cazibesini sürdürmüştür. Eski Asurlular ve Babililer ile diğer Sâmî kökenli kavimlerde cin kavramı oldukça canlıydı ve inançlarına göre cinlerin değişik sınıfları vardı. Bunlardan bir kısmı, insanlara tuzaklar kurup onları takip eden, dağlarda, denizlerde ve özellikle de mezarlıklarda yaşayan kötü ruhlardan oluşmaktaydı. Özellikle küçük çocukları bu tür cinlerin kötülüğünden korumak için, boyunlarına afsunlu tabletlerden muskalar asılırdı. Eski Mısırlılar'da cinler, genellikle yabanî hayvan, yılan, timsah ve kertenkele gibi sürüngenler şeklinde kabul edilir ve cinlerin delilik, sâra gibi hastalıklara sebep olduklarına, büyücülerin cinleri kullanarak insanlara zarar verebileceklerine inanılırdı. Eski Yunanlılar'da ise cinler, insanları tâciz eden, onların akıllarına ve bedenlerine zarar veren ve insanları kötülüğe iten varlıklar olarak kabul edilmişlerdir. Eski Slavlar da, cinler konusunda benzeri inanışlara sahiptir. Çin'deki rahipler, cinlerin kötü etkilerinden korunmak için muskalar, tılsımlar, afsunlar, tütsü, okuma ve üfleme gibi yöntemlerle önlem alırlardı. Uzak Doğu ülkelerinden Japonya'da da Çin'in etkisi ile benzeri inançlar oluşmuştur. Japonya'da görünmeyen varlıklar, hayvan ve insan ruhları, hortlaklar, hayaletler ve cinlerle ilgili inançlar vardır.

Eski Türkler de çocukları cinlere karşı ilaçlarla afsunlamışlar, cinler tarafından çarpıldığına inandıkları kimselerin yüzüne soğuk su serpererek onları *“kovaç kovaç”* (kaç kaç) ifadeleriyle birlikte üzerlik ve öd ağacıyla tütsülemişlerdir (Tanyu, 1992, s.503-504).

İnsanoğlunun varoluşsal olarak, bilinemeyene ve görülemeyene karşı olan sonsuz bir merak duyma özelliği ile yaratılmış olması, onun başlangıçta herhangi bir art niyet

düşünmeksizin, sadece hayatı anlama ve anlamlandırma adına yapmış olduğu birtakım faaliyetleri, özellikle de esrarengiz şeylere karşı olan ilgisi dolayısıyla, belki de onun sömürüye açık olan en zayıf yanını oluşturmuş, bu durum, zamanla cahilliğin de etkisiyle gelecekte haber verebileceklerini iddia eden falcılık ve huddamcılık (cincilik) gibi bir “sömürü sektörü”nün oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu sektör, eğitimsiz kişiler başta olmak üzere modern diye ifade edebileceğimiz birtakım kişiler tarafından değişik amaçlarla rağbet görmüş ve görmeye de devam etmektedir.

1.2.5. Fal İle İlgili İnançlar ve Uygulamalar

Gayb'dan haber verme ve gelecek hakkında önceden fikir beyan etme (Çakan, 2007, s.25) maksadıyla yapılan eylemler için kullanılan bir kavram olan fâl, Arapça'da “*uğur ve uğurlu şeyleri gösteren simge*” anlamına gelirken, Batı dillerinde yaygın olarak “*gelecekte haber verme (kehânet)*” (Aydın, 1995, s.134) anlamını ifade etmektedir.

Elimizde bulunan bazı belgeler M.Ö. 4000 yıllarında Mısır'da, Çin'de, Babil ve Kalde'de falcılık-kâhinlik yapıldığını ortaya koymaktadır. Falın en eski menşei ise muhtemelen Mezopotamya'dır. Mezopotamyalılara göre yıldızlar göğün yazılarıdır. Geleceği bilmeye yönelik olan birçok teknik, Akadlar döneminde gelişmiş, daha sonra bütün Asya ve Akdeniz bölgelerine yayılmıştır. Ortaçağ boyunca hem Yahûdiler hem de Hıristiyanlar, gökyüzündeki cisimlere ve insan bedenine, el, yüz gibi organların yanında, aksırma gibi hallere de bakarak falcılık yapmışlar, hayvanların hareketlerini de bu kapsamda değerlendirmişlerdir. Örneğin, acı acı havlayan bir köpeğin, ölmüş olan birinin ruhunun şehirde dolaştığına işaret ettiğine inanmışlardır (Aydın, 1995, 135-137). Bununla birlikte, Yeniçağ ve Ortaçağ Hıristiyanları arasında en yaygın fal türleri; küreye bakma, rüya yorumculuğu, el ve iskambil kağıtları iken; Doğudaki Bizans Hıristiyanlığında ise, aynaya bakmak, su falı, tabak falı, fincan falı, kum falı ve rüyalar (Varlı, 2008, s.361).

Orta Asya Türkçesi'nde kullanılan “ırk” kelimesi, fal anlamında kullanılmış olup, bu durum, Türkler'in Müslüman olmadan önceki dinî törenlerinde ve günlük hayatlarında falın önemli bir yere sahip olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Şamanların kayıp kişilerden haber almak için ayna kullandığı (Aydın, 1995, s.136) ateşe bakıp kehanette bulunduğu (İnan, 1995, s.66) ve Hunların bir işe girişecekleri zaman yıldızların ve Ay'ın durumuna baktıkları (Pamir, 2003, s.158) bilinmektedir.

Günümüzde ise, falcılık, özellikle de burçlarla ilgili olan fallar, gazeteler vasıtasıyla da modern insanın günlük hayatına girmiş bulunmaktadır. Burçlarla ilgili en eski ve sistemli bilgiler, M.Ö. II. bin yıldan itibaren yazılan Elamca ve Hititçe metinlerde yer almaktadır. Buna göre, tanrı Maduk, yörüngeyi, bugün de isimleri bilinen on iki isme bölmüş ve evreni o burçlara göre yönetmiştir. Böylece Sümerler ve Âsurlular, burç kavramlarını ilk olarak kullanan toplumlar olarak tarihe geçmişlerdir. O dönemde, burçların, yılın belirli dönemlerinde bir yörünge boyunca hareket ettiğine ve bu hareketlerinin yeryüzündeki hayatı etkilediğine inanılırdı. Mezopotamya geleneğinde gök cisimlerinin tanrı olarak kabul edilmesi ile bu inanç arasında yakın bir ilişki vardır. Buna göre insanlar, hangi burçta doğarlarsa, o burcun tanrısının etkisinde ve koruması altında bulunurlardı. Sözelimi; Akrep burcunda doğanların, en kızgın ilâhların egemenliğinde oldukları için tehlikeli insanlar oldukları kabul edilirken, Boğa burcunda doğanların ise, savaş tanrısının egemenliğinde oldukları için, iyi birer savaşçı olduklarına inanılırdı (Varlı, 2008, s.362-363). Çin geleneğinde de, zamanın dairesel bir hareketi olduğu düşüncesinden hareketle, zaman dairesi on ikiye bölünerek her bir bölüm zodiac hayvanıyla temsil edilmiştir. Zodiac inancına göre, insan doğduğu dönemdeki hayvanın özelliklerine sahip olmaktadır (Gürcan ve Gürbüz, 2010, s.24).

İnsanın “geleceği bilme” arzusu, aynı zamanda onun en çok sömürülen yanını teşkil etmiş ve etmeye de devam etmektedir. Bu sömürünün yapılmasında kullanılan araçlar ise birbirinden

farklı isimlerle anılmakta, zamanın ruhuna uygun imkânlardan da yararlanmasıyla daha da çeşitlenmektedir.

“(Kıyâmet) saatin(in) ilmi şüphesiz ki, Allah katındadır. Yağmuru (dilediği kadar ve şekilde) O indirir. Rahimlerde ne olacağını O bilir. Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Hiçbir kimse nerede öleceğini bilemez. Şüphesiz ki, Allah hakkıyla bilendir (her şeyden haberdardır.” (Lokman, 31/34) âyetiyle bilinemeyecek olan şeylerin açıklanmasına rağmen, insanın bilinmezi keşfetme arzusu, zamanla onun bu ihtiyacını karşılamak için, kâhincilik, sihirbazcılık, büyücülük, falcılık ve bakıcılık gibi “sözde mesleklerin” oluşmasına neden olmuş, insanın varoluşsal olan bu arzusu, yine varoluşsal olarak yok olmadıkça da belki başka görünüşler altında, ama hep aynı amaca yönelik olarak var olmaya devam edecektir. Günümüzde en popüler “sözde geleceği bilme” araçlarından biri olan yıldız falları da bunlardan bir tanesidir.

Modern insanın hayatına olmazsa olmaz düşüncesiyle sokuşturulmaya çalışılan burçlarla ilgili olarak, televizyon ekranlarında programlar yapılmakla kalmayıp, cep telefonlarının bilgi menülerinde ve gazete köşelerinde de çarşaf çarşaf yorumlar yapılmaktadır. Zaman zaman bu yorumları yapan bazı insanların, İslâmî açıdan meşru olmayan bu gibi işleri, “meşru bir zemine” oturtmak için, “*ben falın rahmânî yönü ile ilgileniyorum*” şeklinde kendilerini savunmaya geçtikleri de görülmektedir. Fakat, İslâmî literatürde “uğur dileme” anlamına gelen ve İslâm’ın itidalle yaklaştığı bir faldan söz edilmekle birlikte (İmamoğlu, 2004, s.52), “rahmânî fal” diye bir ifadeye rastlanamamıştır.

1.2.6. Uğur İle İlgili İnançlar ve Uygulamalar

Uğur, herhangi bir şeyde hayırlı ve yararlı bir sonucun elde edilmesine sebep olarak düşünülen bir durumu ifade ederken, uğursuzluk bunun aksini ifade etmektedir. Yani, hayırsız ve zararlı bir sonuca sebep olma haline de uğursuzluk denmektedir. Başka bir ifadeyle uğursuzluk, aslında olmadığı halde, bir şeyde bulunduğu zannedilen ve işlerin aksamasına sebep olarak ileri sürülen olumsuz bir hal, bir anlayış, bir inanış şeklidir (Varlı, 2008, s.415).

Yahûdi ve Hristiyan geleneğinde, haftanın bazı günleri uğurlu, bazı günleri de uğursuz sayılırken, bazı günlerinde de çalışmanın yasak olduğu inancı vardır ve bu inanç günümüz Anadolu’sunda da varlığını sürdürmektedir. Dikkat edildiği zaman görülecektir ki, Hristiyanlar Salı gününü uğursuz, Pazar gününde ise çalışmayı günah sayarlarken, Yahûdiler, Cumartesi günleri tatil yapmaktadırlar (Erdil, 1999, s.82).

Birçok kültürde kuşlar hakkındaki batıl inançların sayısı, belki de tüylerinin sayısından da fazladır. Uçuyor olmaları, öteden beri insanoğluna bir sihir gibi gelmiştir. Cennete doğru belki de ruhları taşıyarak havalandıklarına ve sonra da –tanrılardan mesaj getirerek- dönüp bir yere konduklarına inanılmıştır. Uğursuzluklarına inanılan kuşlar, genellikle ya simsiyah ya da bembeyaz olanlar olmakla birlikte, siyah-beyaz saksagan ile rengârenk tavus kuşları da uğursuzluk inançlarından nasiplerini almışlardır. Aslen Güney Asyalı olan tavuskuşlarının, Asya’da kutsal olduklarına inanılırken, Avrupa’da tam tersi bir durum arz etmektedir. Kuyruğundaki göz şekillerinin birer kem göz olduklarına ve bakını nazara uğrattıklarına inanılmaktadır. Bir gece kuşu olan baykuşun ise, çoğunlukla ölüm, yas ve felaketlerle özdeşleştirildikleri görülmektedir. Birçok ülkede, lanetlerini onun aracılığı ile ilettiklerine, hatta onun şekline büründüğüne inanıldığından cadılar ve büyücülerle özdeşleştirilmişlerdir (Allen, 2006, s.50-51). Kuşların uçuşları, çığlıkları ve davranışları, Hint-Avrupa kavimlerinde olduğu gibi Yunan ve Romalılar’da da uğur ve uğursuzluk sebebi olarak görülmüştür. Bu husus, Yunanlı filozoflardan Aristo, Pisagor ve Eflâton tarafından da kabul edilmiş ve bu konuda eserler yazılmıştır (Varlı, 2008, s.359).

Edebiyatımıza da girmiş olan kuşlarla ilgili uğursuzluk anlayışı, Cahit Sıtkı’nın şu dizelerinde ölümün habercisi olarak ifadesini bulmuştur.

“Ayva sarı nar kırmızı sonbahar!
Her yıl biraz daha benimsediğim.
Ne dönüp duruyor havada kuşlar?
Nerden çıktı bu cenaze? Ölen kim?
Bu kaçınıcı bahçe gördüğüm tarumar?”

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Örneklem Grubu

Araştırmaya katılan örneklem grubunun demografik özelliklerine ve dindarlık algılarına göre dağılımları tablolar halinde aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 1. Deneklerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	N	%
Kadın	195	61.1
Erkek	124	38.9
TOPLAM	319	100.0

Tablo 1’de ifade edildiği gibi, araştırmanın örneklem grubu, Sakarya’nın Karasu ilçesinden 195’i (%61.1) kadın ve 124’ü (%38.9) erkek olmak üzere toplam 319 kişiden oluşmaktadır.

Tablo 2. Deneklerin Yaşlara Göre Dağılımı

Yaş Grupları	N	%
18-30 Yaş	86	27.0
31-45 Yaş	135	42.3
46-55 Yaş	57	17.9
56-65 Yaş	20	6.3
66 ve Üstü	21	6.6
TOPLAM	319	100.0

Deneklerin yaş gruplarına göre dağılımını gösteren yukarıdaki tabloda, ilk sırayı 135 kişiyle (%42.3) 31-45 yaş grubundaki denekler oluşturmakta, bu grubu 86 kişiyle (%27.0) 18-30 yaş grubu ve 57 kişiyle de (%17.9) 46-55 yaş grubu izlemekte olup, 66 ve üstündeki denekler 21 kişiyle (%6.6) 4.sırada yer alırken, 56-65 yaş grubu denekler 20 kişiyle (%6.3) son sırada yer almaktadır.

Tablo 3. Deneklerin Medenî Durumlarına Göre Dağılımı

Medenî Durum	N	%
Bekâr	62	19.4
Evli	237	74.3
Dul	20	6.3
TOPLAM	319	100.0

Deneklerin medenî durumlarına göre dağılımlarına gelince, evli denekler %74.3, bekârlar %19.4 ve dul olan denekler ise %6.3 oranında bir dağılıma sahiptirler. Bu dağılıma göre, evli olan deneklerin 237 kişiyle anketimizde hatırı sayılır bir orana sahip olduğu hemen göze çarpmakta, bunu 62 kişiyle bekâr ve 20 kişiyle de dul olan denekler izlemektedir.

Tablo 4. Deneklerin Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	N	%
Okur-Yazar Değil	27	8.5
İlkokul Mezunu	141	44.2
Ortaokul Mezunu	49	15.4
Lise veya Dengi Okul Mezunu	68	21.3
Üniversite veya Yüksekokul Mezunu	34	10.7
TOPLAM	319	100.0

Tablo 4'e baktığımızda, anketimize farklı eğitim düzeyindeki deneklerin katılmış olduklarını görmekteyiz. Buna göre, eğitim düzeyi açısından, ilkokuldan mezun olmuş olan deneklerin %44.2 (141 kişi) oranıyla neredeyse anketimize katılan deneklerin yarısını oluşturduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. İlkokul mezunlarını 68 kişi (%21.3) ile lise veya dengi okul mezunu izlerken, 49 kişiyle (%15.4) ortaokul mezunları 3. Sırada yer almaktadır. Deneklerin okuma-yazma bilmeyenler ile üniversite veya yüksekokul mezunu olanların ise, sırasıyla 27 kişi (%8.5) ve 34 kişi (%10.7) gibi bir dağılımla yaklaşık olarak eşit düzeyde oldukları görülmektedir.

Tablo 5. Deneklerin Meslekî Durumlarına Göre Dağılımı

Meslekî Durum	N	%
İşçi	55	17.2
Memur	27	8.5
Esnaf	27	8.5
Ev Hanımı	150	47.0
Öğrenci	21	6.6
Başka	39	12.2
TOPLAM	319	100.0

Tabloya baktığımızda, değişik meslekî gruplardan deneklerin anketimize katıldıkları görülmektedir. Aslında, birbirinden farklı meslek gruplarının çok geniş bir yelpaze oluşturmalarına rağmen, biz bu çalışmamızda bu grupları mümkün olduğu kadarıyla altı ana başlık altında ifade etmeye çalıştık. Buna göre, ev hanımı olduğunu ifade eden denekler 150 (%47.0) kişiyle toplam deneklerin yaklaşık olarak yarısını oluştururlarken, ev hanımlarından sonraki ikinci sırayı 55 (%17.2) kişiyle işçiler almakta, memur ve esnaf olduklarını ifade eden denekler 27 (%8.5) kişiyle aynı orana sahip olarak üçüncü sırayı birlikte paylaşmaktadırlar. 21 (%6.6) kişiyle öğrenciler, denekler arasındaki en düşük yüzdeye sahipken, başka bir mesleğe sahip olduğunu ifade eden kişi sayısı ise 39 (%12.2)'dur.

Tablo 6. Deneklerin Sosyo-Ekonomik Durumlarına Göre Dağılımı

Ekonomik Durum	N	%
Çok Düşük	1	0.3
Düşük	19	6.0
Orta	170	53.3
İyi	125	39.2
Çok İyi	4	1.3
TOPLAM	319	100.0

Deneklerin sosyo-ekonomik durumlarına göre dağılımlarına bakıldığında, kendilerini orta olarak ifade edenlerin, 170 kişiyle (%53.3) ilk sırada yer aldıklarını görülmektedir. 170 kişiyi takip eden 125 kişi (%39.2) kendilerini ekonomik anlamda "iyi" olarak ifade ederek ikinci sırada yer alırken, kendilerini ekonomik anlamda "düşük" olarak ifade eden 19 kişi de (%6.0) üçüncü sırada yer almaktadır. Ekonomik durumla ilgili olarak en az ilgi görmüş olan maddeler ise, "çok

iyi” ve “çok düşük” seçenekleridir. Sırasıyla 4 kişi (%1.3) ve 1 kişi (%0.3) tarafından işaretlenmiştir.

Tablo 7. Deneklerin Dindarlık Algılarına Göre Dağılımı

Dindarlık Algısı	N	%
Dindar Değil	7	2.2
Biraz Dindar	42	13.2
Dindar	257	80.6
Çok Dindar	13	4.1
TOPLAM	319	100.0

Tablo 7’ye bakıldığında, kendilerini “çok dindar” olarak değerlendirenlerin 13 kişi (%4.1), “dindar” olarak değerlendirenlerin 257 kişi (%80.6) olduğu görülürken, kendilerini “biraz dindar” olarak ifade edenler ise 42 kişiyle (%13.2) temsil edilmiştir. Dindarlık algısıyla ilgili olan bu maddelerden kendisini “biraz dindar” olarak algılayan kişi sayısı ise 7’dir (%2.2). Bu verilere göre, araştırmaya katılan deneklerin büyük bir kısmının kendilerini “dindar” olarak algıladıkları görülmektedir.

2.2. Veri Toplama Aracı

Bu araştırma, tarama modelinin kullanıldığı betimsel bir çalışmadır. Tarama modeli, toplanan verilerin yüzeysel olabilmesi gibi bazı sınırlılıklara sahip olmasına rağmen, çok sayıda bireyden, etkin bir şekilde veri elde etmeyi mümkün kılmaktadır (Meb, 2010b, s.13). Bu yöntemde amaç, fenomenolojik bir bakış açısıyla, tecrübeyi olduğu gibi tasvir etmektir (Tisdale, 2010, s.131).

2.3. Uygulama

Ankette 6’sı demografik değişkenle, 19 tanesi çoktan seçmeli ve 37’si de likert tarzında olmak üzere toplam 62 soruya yer verilmiştir. Anket soruları, uygulanmaya geçilmeden önce, Karasu Şehit Üsteğmen İbrahim Abanoz Lisesi’nden bir grup öğrenci üzerinde denenmiş, soruların bazı eksiklikleri giderilerek deneklere dağıtılmıştır. Çoğunluğu “kapalı uçlu” sorulardan oluşan ankete “kapalı uçlu” soruların yanında, deneklere “açık uçlu” cevap imkânı sağlamak için, “başka” ifadesini içeren bir seçenek konulmuştur. “Başka” seçeneğini işaretleyen deneklerin, bazıları “başka” ifadesi ile ne kastettiğini belirtirken, bazıları da sadece işaretlemekle kalmış, açıklama yapan deneklerin büyük çoğunluğu da, diğer cevaplara benzer cevaplar verdiğinden dolayı, bu seçenek çoğu yerde değerlendirmede dikkate alınmamıştır. Tek boyutlu toplam 37 maddeden oluşan 5’li likert tipi ölçekte de deneklerden kendilerini her madde için 1 (kesinlikle katılmıyorum) ile 5 (tamamen katılıyorum) puan aralığında derecelendirmeleri istenmiştir. Verilen cevaplar, kararsızlar dikkate alınmadan “katılıyorum ve katılmıyorum” şeklinde iki kategoride değerlendirilmiştir. Zira, kararsızları, ifade edilen iki kategoriye de koyabilme seçeneğimiz olmasına rağmen, yapılan analizlerin sağlıklı olabilmesi adına böyle bir tercihte bulunmadık. Ayrıca, “katılıyorum ve katılmıyorum” şeklinde kategorize etme nedenlerimizden biri de, verilen cevapların, “tamamen katılıp katılmama” tercihlerinde normal bir dağılım göstermemesidir. Başka bir ifadeyle, anketimize katılan denekler, genel olarak ya “katılmıyorum” ya da “tamamen katılmıyorum” şeklinde cevaplar verirlerken, “katılıyorum ve tamamen katılıyorum” seçeneklerinde de aynı şekilde cevaplar vermişlerdir. Bundan dolayı yukarıda ifade ettiğimiz gruptan, araştırmamız açısından daha faydalı olacağı düşüncesindeyiz.

Araştırma verilerinin istatistiksel çözümlemesinde, SPSS for WINDOWS 16.0 istatistik paket programından yararlanılmıştır. Verilerin analizinde, Ki-Kare (Chi-square- χ^2) testi kullanılmış olup, anlamlılık düzeyi olarak da $p=.05$ esas alınmıştır.

3. BULGULAR VE DEĞERLENDİRMELER

3.1. Nazar İnancı İle İlgili Bulgular ve Değerlendirmeler

Araştırmanın yapıldığı yörede nazarın varlığının, “Doğrusu o küfre sapanlar, (Kur’ân’ı) işittikleri zaman, az kalsın seni, gözleri(nin çarpıcı bakışları) ile yıkacaklardı. Ayrıca (hasetlerinden), ‘O, delinin biridir!’ diyorlardı. Oysa O (Kur’ân), âlemler için ancak bir öğüt ve hatırlatmadan başka bir şey değildir.” âyetiyle tescillendiği ileri sürülmüş, ayrıca, Hz. Peygamberin de nazarın varlığını bildirdiği (Zebidi, 1980, s.1932) ve onun bildirdiği hiçbir şeyin yanlış olamayacağını da başka bir gerekçe olduğu tespit edilmiştir. Bazı denekler, nazar inancına sahip olmasının gerekçesini yukarıdaki âyete atıfta bulunarak, “Nazar diye bir şey olmasaydı, ‘nazar duası’ diye bir şey de olmazdı.” şeklinde ifade etmişlerdir. Bazı denekler ise, nazara inanma gerekçesi olarak, “şahit oldum” derken, kimileri de “eskiden beri anlatıldığı için inanıyorum” ifadelerini kullanmışlardır.

Nazar inancına sahip olunmasının, genel anlamda Kur’ân-ı Kerîm ve Hz.Peygambere dayandırılmasından dolayı, “Dindar olan insanların, nazara inanma eğilimlerinin daha fazla olabileceği” varsayımından hareketle, deneklere, dindarlık algısına göre, “Mavi gözlü insanlarda nazar etme özelliği vardır.” sorusuna katılıp katılmadıkları ile ilgili soru sorulmuştur.

Tablo 8’deki bulgulara göre, “mavi gözlü insanlarda nazar etme özelliğinin olduğu” düşüncesine katılmadığını beyan eden 152 kişiden 111 kişi (%73.0) kendisini “dindar”, 28 kişi (%18.4) “biraz dindar”, 7 kişi (%4.6) “dindar değil” ve 6 kişi (%3.9) de “çok dindar” olarak algıladığını ifade etmiştir. Buna mukâbil “mavi gözlü insanlarda nazar etme özelliği olduğu” düşüncesine katıldığını ifade eden 109 kişinin 93’ü (%85.3) kendisini “dindar” olarak algılamakta, 10 kişi (%9.2) “biraz dindar”, 6 kişi (%5.5) “çok dindar” olarak algılamıştır. Fakat, kendisini “dindar olarak görmeyen” hiç kimse, “mavi gözlü insanların nazar etme özelliğine sahip olduğuna” inanmamaktadır.

Tablo 8. Deneklerin Dindarlık Algılarına Göre “Mavi Gözlü İnsanlarda Nazar Etme Özelliği Vardır.” Fikrine Katılıp Katılmama Durumlarına Göre Dağılımları

Mavi Gözlü İnsanlarda Nazar Etme Özelliği Vardır.	Deneklerin Dindarlık Algılarına Göre Dağılımı				TOPLAM
	Dindar Değil	Biraz Dindar	Dindar	Çok Dindar	
Kesinlikle Katılmıyorum	2 %2.6	14 %18.4	54 %71.1	6 %7.9	76 %100.0
Katılmıyorum	5 %6.6	14 %18.4	57 %75.0	0 %0.0	76 %100.0
Kararsızım	0 %0.0	4 %6.9	53 %91.4	1 %1.7	58 %100.0
Katılıyorum	0 %0.0	8 %9.3	72 %83.7	6 %7.0	86 %100.0
Tamamen Katılıyorum	0 %0.0	2 %8.7	21 %91.3	0 %0.0	23 %100.0
TOPLAM	7 %2.2	42 %13.2	257 %80.6	13 %4.1	319 %100.0

f= 28.375

s.d.= 12

p<0.05 (p= 0.005)

Bu verilere göre, “mavi gözlü insanlarda nazar etme özelliği olduğu” düşüncesine katılmadığını söyleyen deneklerin (%47.6), katılanlardan (%34.2) fazla olduğu açıkça görülmektedir. Yine bu düşünceye katılan veya katılmayan deneklerin içerisinde kendilerini

“dindar” olarak algılayanların oranının oldukça yüksek olduğu ve dindarlık algısının azaldıkça katılıp katılmama oranının da azaldığı açıkça görülmektedir.

Aslında burada ifade edilen “mavi göz”ün yanında renkli olan diğer gözlerin de bu bağlamda değerlendirilebileceği düşüncesini taşımaktayız. Zira, araştırmamız sırasında “renkli” olan birtakım gözlerde de nazar etme özelliğinin olduğu düşüncesini tespit etmiş olmamız, bizi böyle bir kanaat sahibi olmaya sevk etmiştir. Halk arasında özellikle “mavi göz” kavramının kullanılması, bu rengin, dikkat çekici olan diğer göz renklerine göre daha fazla bulunmasından ve diğer renklere göre dikkat çekici olarak bir adım daha önde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Mavi gözlü kişilerin nazar etme özelliğine sahip olduğu düşüncesine katılmayanlardan ziyade katılanların büyük bir çoğunluğunun kendilerini “dindar” olarak algılaması bir hayli önem arz etmektedir. Zira, anketimize katılan deneklerin kendilerini büyük oranda “dindar” olarak algılamalarına paralel olarak, mavi gözlü kişilerin yukarıda ifade edilen özelliklerine katılma oranları, bu deneklerin genel olarak nazara inanma gerekçeleriyle uygunluk arz etmektedir. Başka bir ifadeyle, Kur’an-ı Kerim’in nazarın varlığını haber vermesi ve Hz. Peygamberin de bunun varlığını teyit etmesini nazara inanmalarının gerekçesi olarak göstermeleri, bu deneklerin inandığı gibi yaşamaya çalıştıkları algısını beraberinde getirmektedir. Buraya kadar her şey normal gibi gözükmesine rağmen, birçok konuda Kur’an ve sünnete aykırı bir davranış içine girilmesi dikkate şayandır. Zira, yaptığımız gözlemlere göre, fal baktırmanın haramlığı naslarla sabit olmasına rağmen, kendilerini “dindar” olarak algılayan kişilerin bunların haramlığı konusuna pek de taraftar olmak istemedikleri gözükmektedir.

O halde, ağırlıklı olarak dindar olan bu insanların, nazar inancına sahip olmalarının altında başka sebeplerin aranması gerekmektedir. Çünkü, fal baktırmada sahip olunmayan maddî veya manevî bir menfaatin elde edilme ümidi var iken, diğer tarafta mevcut olan bir şeyin elden çıkacağına dair bir inanç vardır. Nazar sonucunda, uslu bir bebeğin birden bire ağlamaya başlaması, huzurun kaybolması; gözleri güzel bir kişinin gözünün kızarması, estetik açıdan hoş bir görüntü arz etmemesi; çokça övgü alan bir kişinin ölümü, hayatın kaybedilmesi... Hepsisi de sahip olunan bir özelliğin elden çıkması anlamına gelmektedir. Öte yandan, deneklerin çoğunluğunun kendilerini “dindar” olarak algılamaları ile “mavi gözlü kişilerde nazar etme özelliğinin” olduğuna inanmamaları arasında bir çelişkinin olmaması ise doğal gözükmektedir.

3.2. Muska İnancı İle İlgili Bulgular ve Değerlendirmeler

Deneklerin dindarlık algılarına göre, “İnsanların birbirlerini sevmesi için yapılan muskaların dinen hiçbir sakıncası yoktur.” ifadesine katılım derecelerini tespit etmek amacıyla Ki-Kare analizi yapılmış ve sonucun “p=0.003” düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür.

Tablo 9’daki bulgulara göre, ifade edilen düşünceye katılmadığını beyan eden 230 denekten “31-45 yaş” grubu 99 kişiyle (%43.0) birinci sırada yer alırken, 67 (%29.1) kişi ile “18-30 yaş” grubu ikinci, 32 (%14.0) kişi ile “46-55 yaş” grubu üçüncü, 10 (%4.3) kişi ile “56-65” yaş grubu dördüncü ve 12 (%4.0) kişi ile de “66 ve üstü” grubu beşinci ve son sırada yer almıştır. Buna mukâbil yukarıda ifade edilen yargıya katıldığını ifade eden 48 kişiden “31-45 ve 46-55 yaş” grupları sırasıyla yaklaşık olarak %35.4 ve %33.3 ile aynı sayıda denekler tarafından tercih edilirken, “katılanlar” grubundaki en fazla orana da sahip olmuşlardır. Bu grupları sırasıyla 6 (%12.5) kişiyle “66 ve üstü”, 5 (%10.4) kişiyle “18-30” ve 4 (%8.3) kişiyle de “56-65” yaş grupları izlemektedir.

Görüldüğü üzere, deneklerin büyük çoğunluğu (%82.7), insanların birbirlerini sevmesi için muska yapmanın dinen herhangi bir sakıncasının olduğu fikrine katılmazken, bu düşünceye katılan deneklerin oranı ise %17.3 olarak gerçekleşmiştir.

Anket formları deneklere dağıtılmadan yaklaşık üç-dört ay önce, yöre halkından seçkisiz (random) olarak özellikle gençlerle yaptığımız görüşmelerde, muskanın bilhassa psikolojik

rahatsızlıklardan korunma amacıyla kullanıldığını, bununla birlikte karşı cinslerin birbirlerine ısındırılması ve birbirlerine muhabbet duymasının sağlanması amacıyla da kullanılabileceğini ifade etmiş olmalarına rağmen, anket formlarının çözümlenmesi, söz konusu durumun aksi istikamette bir sonucu ortaya çıkartmıştır.

Tablo 9. Deneklerin Yaş Grupları Açısından “İnsanların Birbirlerini Sevmesi İçin Yapılan Muskaların Dinen Hiçbir Sakıncası Yoktur.” Fikrine Katılıp Katılmama Durumlarına Göre Dağılımları

İnsanların Birbirlerini Sevmesi İçin Yapılan Muskaların Dinen Hiçbir Sakıncası Yoktur.	Deneklerin Yaşlara Göre Dağılımı					TOPLAM
	18-30 yaş	31-45 yaş	46-55 yaş	56-65 yaş	66 ve üstü	
Kesinlikle Katılmıyorum	28	51	21	5	9	114
	%24.6	%44.7	%18.4	%4.4	%7.9	%100.0
Katılmıyorum	39	48	11	5	3	106
	%36.8	%45.3	%10.4	%4.7	%2.8	%100.0
Kararsızım	14	19	9	6	3	51
	%27.5	%37.3	%17.6	%11.8	%5.9	%100.0
Katılıyorum	5	12	11	4	6	38
	%13.2	%31.6	%28.9	%10.5	%15.8	%100.0
Tamamen Katılıyorum	0	5	5	0	0	10
	%0.0	%50.0	%50.0	%0.0	%0.0	%100.0
TOPLAM	86	135	57	20	21	319
	%27.0	%42.3	%17.9	%6.3	%6.6	%100.0

f= 36.419

s.d.= 16

p<0.05 (p= 0.003)

Bu durumda insanın aklına, “Acaba ankete katılmış olan denekler, ilgili soruya cevap verirken ne derece samimiydiler?” şeklinde bir soru ister istemez takılmaktadır. Çünkü, yörede bir zamanlar, “Sarı Hoca” olarak meşhur olmuş olan ve muska yazan bir kişinin var olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı “Ne kadar samimiydiler?” sorunun cevabını, “ateist” olan bir deneğin, dindarlık algılarıyla ilgili soruya, “biraz dindarım” şeklindeki ifadesinde bulmak mümkün gözükmemektedir. Zira, söz konusu deneğin, ateist olduğu bilinmesine rağmen, “biraz dindar” seçeneğini işaretlemesi, çok samimi olan bir arkadaşının dikkatini çekmiş ve ister istemez deneğimize, “Ateist olduğunuzu belirttiğiniz halde niçin ‘biraz dindarım’ şeklinde bir cevap verdiniz?” tarzında bir soru yöneltmiştir. Verilen cevabın oldukça anlamlı olduğu görülmüştür: “Ben değil, hanım biraz dindar.”

Bu ifadelerin ışığında yukarıda dile getirilmiş olan çelişkiyi şu şekilde analiz etmek mümkün gözükmemektedir. Aynı denekler, nazar ile ilgili olan ve daha önce çözümlemesini yaptığımız bir soruda, çocukları nazardan korumak için, en fazla “okuturum” şeklinde bir cevap vermişlerdi (Kandemir, 2011, s.61). Bu deneklerin dindarlık algılarına baktığımızda büyük bir oranının (%80.6) kendilerini “dindar” olarak algıladıklarını ifade ettiklerini belirtmiştik. Bu deneklerin çoğu ilgili soruya dindarlık algılarına uygun olarak cevap vererek “okuturum” şeklinde bir tercihte bulunmuşlardır. Zira, bu deneklerin çoğu, nazara inanma gerekçeleri olarak Kur’an ve Hz. Peygamberi referans olarak göstermişlerdir. Fakat aynı denekler, söz konusu “muska (amulet)” olunca, büyük bir ihtimalle gerçek düşüncelerini maskeleyemeyi tercih

etmişlerdir. Bu tercihlerinin nedeni; “okuma”nın bizatihi soyut bir ifade olmasına karşılık, “muska”nın somut bir obje olması ve bu objenin ise, “şirk” anlamına gelebileceği düşüncesi ve bu durumun da, deneklerin dindarlık algılarıyla çelişeceği düşüncesi olabileceği gibi, az önce ifade ettiğimiz denneğin, “*ben değil, hanım biraz dindar*” tarzındaki bir düşünce de olabilir. Çünkü bu ifade, gerçeğin itiraf edilmesinin, kişiyi düşürecek mahcup olma veya sosyal dışlanma gibi olumsuz durumlardan “kurtaran” bir “maske” anlamına gelmektedir.

3.3. Türbe Ziyareti İle İlgili Bulgular ve Değerlendirmeler

Anketimize katılan deneklere, “Türbeye gitmiş olsaydınız ne gibi bir dilekte bulunurdunuz?” şeklinde bir soru sorulmuş, elde edilen veriler farkın “ $p=0.009$ ” düzeyinde anlamlı olduğunu göstermiştir.

Tablo 10’deki verilere göre, bekâr, evli ve dul olan deneklerin tercihleri arasında birinci sırayı “sağlıklı olmayı” diyen 192 (%60.2) kişi almıştır. İkinci sırayı 100 (%31.3) kişi ile “başka” seçeneğini tercih edenler alırken, üçüncü sırayı 15 (%4.7) kişiyle “ev sahibi olmak isteyenler” almış ve 11 (%3.4) kişiyle dördüncü sırayı ise “iyi bir eğitim almayı” tercih edenler alırken, “çocuk sahibi olma” seçeneği 1 (%0.3) kişi tarafından tercih edilmiştir.

Burada dikkat çeken en önemli husus, bekâr, evli ve dul olan deneklerin hepsinin ortak ve en önemli isteklerinin “sağlıklı olmayı” dilemesidir. Tüm denekler, “önce sağlık” düşüncesiyle bu seçeneği tercih etmiş olabileceği gibi, anketimize katılan deneklerin büyük bir kısmı muhtemelen yaşamış oldukları herhangi bir sağlık sorunlarından dolayı da bu seçeneğe yönelmiş olabilirler. Fakat burada dikkat çeken en ilginç sonuç ise şudur. Bekâr ve dul olan kişilerin “çocuk sahibi olma” seçeneğini tercih etmemeleri doğal olduğu halde, evli olan ve ankete katılan deneklerin büyük bir çoğunluğunun “çocuk sahibi olmayı” tercih etmemesidir.

Deneklerin Medenî Durumlarına Göre Dağılımı	Türbeye Gitmiş Olsaydınız Ne Dilekte Bulunurdunuz?					TOPLAM
	Sağlıklı olmayı	Çocuk sahibi olmayı	Ev sahibi olmayı	İyi bir eğitim almayı	Başka	
Bekâr	28 %45.2	1 %1.6	6 %9.7	6 %9.7	21 %33.9	62 %100.0
Evli	151 %63.7	0 %0.0	8 %3.4	5 %2.1	73 %30.8	237 %100.0
Dul	13 %65.0	0 %0.0	1 %5.0	0 %0.0	6 %30.0	20 %100.0
TOPLAM	192 %60.2	1 %0.3	15 %4.7	11 %3.4	100 %31.3	319 %100.0

Tablo 10. Deneklerin Medenî Durumlarına Göre “Türbeye Gitmiş Olsaydınız Ne Gibi Bir Dilekte Bulunurdunuz?” Sorusuna Verdikleri Cevaplara Göre Dağılımları

$f= 20.250$ $s.d.= 8$ $p<0.05$ ($p= 0.009$)

Bu verilerden hareketle denilebilir ki, evli olan deneklerin, çocuk sahibi olmayı istememesinin nedeni iki şekilde açıklanabilir. Bu denekler ya çocuk sahibidir ya da sağlıklı olunca zaten çocuk sahibi olunabileceği düşüncesine bağlı olarak önce sağlık temennisinde bulunmaktadırlar.

Fakat, yukarıda ifade edildiği üzere, “ev sahibi olma ve iyi bir eğitim alma” seçeneği denekler tarafından fazla rağbet görmemiştir. Bu durumun nedenini, belki de deneklerin sağlıktan sonra en çok tercih ettiği “başka” seçeneğinde aramak gerekecektir. Zira, “başka” seçeneğini tercih eden 100 (%31.3) kişi, genel olarak türbeden dilek dilemenin anlamsızlığı üzerinde mutabık gözükmektedir. Deneklerin, “*Türbede yatan insanlar mübarek kişilerdir, fakat öldükten sonra herkes kendi derindedir; bence başkalarından yardım istemek yerine Allah’tan*

istemeliyiz; türbelere adak adayan insanlar, dinî inancı zayıf olan insanlardır ve bir psikologa gitmeleri ya da dinî kitaplar okumaları gerekir.” şeklindeki ifadeleri bu mutabıklığın en önemli göstergelerindedir. Dolayısıyla söz konusu dileklerin tercih edilmemesi bu bağlamda anlam kazanmaktadır. Ayrıca, bir denek de ilgili soruya, “inançlarımın daha da güçlenmesi için” şeklinde cevap vererek inançlarının daha da güçlenmesi için türbeyi adres göstermiştir.

3.4. Cin İnancı İle İlgili Bulgular ve Değerlendirmeler

Deneklerin, “Cinler bazı insanları rahatsız ederler.” düşüncesine katılıp katılmama derecelerini tespit etmek amacıyla sunulmuş olan ifadeye verilen cevaplara göre yapılan analiz sonucunda farkın “ $p=0.014$ ” düzeyinde anlamlı çıktığı görülmüştür.

Tablo 11’deki verilere genel olarak bakıldığında, deneklerin büyük çoğunluğunun (%77.3), “cinlerin bazı insanları rahatsız edebileceği” düşüncesinde olduğu görülmektedir. Bu düşünceye katılanların içerisinde ise, ilkokul mezunları (%36.2)lik oranla birinci sırada yer almaktadır. Esasen ilkokul mezunları bu düşünceye katılmayanların da en büyük oranını (%7.3) oluşturmaktadırlar. Öğrenim durumlarına göre deneklerin dağılımına bakıldığında ifade edilen durumun bu şekilde tezâhür etmesi son derece normal gözükmemektedir. Zira, deneklerin büyük bir oranını (%44.2) ilkokul mezunları oluşturmaktadır.

Tablo 11. Deneklerin Öğrenim Durumlarına Göre “Cinler Bazı İnsanları Rahatsız Ederler.” Fikrine Katılıp Katılmama Durumlarına Göre Dağılımları

Cinler Bazı İnsanları Rahatsız Ederler.	Deneklerin Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımı					TOPLAM
	Okur-Yazar Değil	İlkokul Mezunu	Ortaokul Mezunu	Lise veya Dengi Okul Mezunu	Üniversite veya Yüksek Okul Mezunu	
Kesinlikle Katılmıyorum	6 %37.5	5 %31.2	3 %18.8	0 %0.0	2 %12.5	16 %100.0
Katılmıyorum	2 %4.8	15 %35.7	5 %11.9	13 %31.0	7 %16.7	42 %100.0
Kararsızım	5 %10.9	22 %47.8	7 %15.2	9 %19.6	3 %6.5	46 %100.0
Katılıyorum	8 %4.8	77 %46.1	28 %16.8	37 %22.2	17 %10.2	167 %100.0
Tamamen Katılıyorum	6 %12.5	22 %45.8	6 %12.5	9 %18.8	5 %10.4	48 %100.0
TOPLAM	27 %8.5	141 %44.2	49 %15.4	68 %21.3	34 %10.7	319 %100.0

$f= 30.791$ s.d.= 16 $p<0.05$ ($p= 0.014$)

Burada dikkat çeken en önemli husus ise, ilkokul mezunlarını bir tarafa bırakacak olursak, cinlerin bazı insanları rahatsız edebilecekleri inancına katılan ve katılmayan deneklerin, öğrenim durumlarına göre eşit bir dağılım göstermesidir. Genel olarak bu düşünceye katılmayanların düşüncelerini özetlemesi bakımından bir deneğin, “Ben cinlerin çarptığına inanmıyorum. Çünkü, cinler Adem ve Havva’ya secde etmekle emrolunmuşlardır (Bakara sûresi, 2/34). Biz de Adem ve Havva’nın soyundan geldiğimize göre, biz cinlerden daha üstünüz. Bu yüzden cinler bizlere zarar veremezler.” şeklindeki ifadesi, bir hayli önem arz etmektedir. Zira bu denekler, daha zayıf olanın güçlü olana zarar veremeyeceği düşüncesindedirler.

Yöre insanının, “cin çarpması”ndan korunmak için, özellikle geceleri dışarıya kül dökmemeye, dökülmüş kül varsa onun üzerine basmamaya, dışarıya küçük su dökmemeye ve “cin” kavramını telaffuz etmekten kaçınarak onun yerine “uç harfli” deyimini kullanmaya özen gösterdikleri, ayrıca, Hz. Peygamber’in okuduğu ve tavsiye ettiği Âyete’l-Kürsî, Felâk ve Nâs

surelerini okudukları görülmektedir. Fakat, yaptığımız gözlemlere göre halkın bu korunma yöntemlerinden ilk sırada yer alan ise, “üç harfli” deyimini kullanmak olmuş ve bunu, özellikle geceleri dışarıya kül dökmemeye, dökülmüş kül varsa onun üzerine basmamaya, dışarı küçük su dökmemeye özen göstermek izlemiştir. Başka bir ifadeyle, cinlerden korunmak için “popüler dinî inanış”lara başvurma davranışı, dua okumaktan daha önce gelmektedir. Aslında bu uygulamalara baktığımızda özellikle “kül dökme” ve “üç harfli deme” ifadelerinin, ne anlama geldiğinin fazla da bilinmemekle birlikte bir korunma yöntemi olarak uygulandıkları görülmektedir. Fonksiyonel açıdan bakıldığında bunda herhangi bir olumsuzluk söz konusu değildir. “Kül dökmeme veya dökülen küle basmama” davranışlarının sebebi olarak, belki de *cinlerin ateşten yaratıldığı* (Rahmân, 55/15) ve bu yüzden, ateşin neden olduğu külün içinde de cinlerin olabileceği düşüncesiyle, ona basmanın veya onu dışarıya atmanın cinlere zarar verebileceğinin düşünülmesidir.

3.5. Fal İnancı İle İlgili Bulgular ve Değerlendirmeler

Aslında yörede, “sağ elin içinin kaşınmasının ele para geçeceğine, içilen çayın içindeki kısa çay parçacıklarının kısa boylu, uzun çay parçacıklarının da uzun boylu misafirin geleceğine, su dolu bir bardağın kırılmasıyla suyun çoğunluğunun aktığı taraftan misafir geleceğine” dair inançların olmasına rağmen, bu çalışmada, “profesyonel sömürücülüğün” değişik bir çeşidi olan ve “seküler dünyanın istiharesi” anlamına da gelen ve özellikle gazete köşelerinde bulunan burçlar hakkında, yöre insanının ne düşündüğü tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla deneklere, “Gazete köşelerinde bulunan burçlarla ilgili olarak ne düşünüyorsunuz?” şeklinde bir soru sorulmuş, alınan cevaplar analiz edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 12. Deneklerin Yaş Değişkenine Göre, “Gazete Köşelerinde Bulunan Burçlarla İlgili Olarak Ne Düşünüyorsunuz?” Sorusuna Verdikleri Cevaplara Göre Dağılımları

Gazete Köşelerinde Bulunan Burçlarla İlgili Olarak Ne Düşünüyorsunuz?	Deneklerin Cinsiyete Göre Dağılımı				TOPLAM	
	Kadın	Erkek				
Bence hiçbir şey bilmiyorlar.	87	%60.8	56	%39.1	143	%100.0
Bazıları doğru.	19	%70.4	8	%29.6	27	%100.0
Sadece insanların duymak istedikleri şeyleri söyleyerek gazetelerin satışlarını arttırıyorlar.	47	%50.5	46	%49.5	93	%100.0
İnanmıyorum ama merak ettiğimden dolayı takip ediyorum.	42	%75.0	14	%25.0	56	%100.0
TOPLAM	195	%61.1	124	%38.9	319	%100.0

f= 9.922 s.d.= 4 p<0.05 (p= 0.042)

Tablo 12’deki verilerden de anlaşılacağı üzere, birinci sırayı 143 (%44.8) kişiyle “bence hiçbir şey bilmiyorlar” diyen denekler alınırken, ikinci sırada 93 (%29.2) kişi ile “sadece insanların duymak istedikleri şeyleri söyleyerek gazetelerin satışlarını arttırıyorlar” diyenler, üçüncü sırada 56 (%17.6) kişiyle “inanmıyorum; ama sadece merak ettiğimden dolayı takip ediyorum” diyenler, dördüncü ve son sırada ise, 27 (%8.5) kişiyle “bazıları doğrudur” diyen denekler yer almışlardır.

Birinci sırada “bence hiçbir şey bilmiyorlar” diyerek, gazete köşelerindeki burçlarla ilgili yorumların doğru olmadığını ve böyle bir şeyin kabul edilemeyeceğini ifade eden deneklerin varlığına rağmen, verilen seçeneklerin tek tek analizlerine bakıldığında görülecektir ki, aslında burçlarla ilgili olarak yapılan yorumların, deneklerin büyük çoğunluğu tarafından açıkça dile getirilmese veya bunun farkında olmasalar da kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Deneklerin, tercih ettikleri “bazıları doğrudur” ifadesi, yapılan yorumların bütünüyle yanlış olamayacağı ve mutlaka doğru olanlarının olabileceğini kesin bir şekilde kabul etmek anlamına gelirken, “sadece insanların duymak istedikleri şeyleri söyledikleri” ifadesindeki ‘duymak istedikleri’ ibaresi, geleceğe dair beklenti ve umutları çağrıştırmaya açınsından oldukça önem arz etmektedir. Zira, insanoğlunu hayata bağlayan ve hayatına anlam kazandıran nedenlerden biri de geleceğe dair duymak istediğı güzel şeylerdir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, sağlam bir psikolojik ruh haline sahip olan bireylerin, gelecekte kendi adına olumlu şeylerle karşılaşmak istemeleri oldukça doğal gözükmektedir. Yine, deneklerin, “inanmıyorum ama merak ettiğimden dolayı takip ediyorum” şeklindeki ifadesinde geçen ‘merak etmek’ deymimi de ‘duymak istedikleri’ ibaresiyle bir bakıma bağlantılıdır. Çünkü, merak etmek, bir bakıma, “Gelecekte acaba ne olacak, istediğim şeyleri gerçekleştirebilecek miyim? Başıma kötü bir şey gelecek mi? Gelecekse bunu ne şekilde önleyerek olumlu ve istediğim yönde değiştirebilirim?” gibi geleceğe yönelik ‘duymak istenilen iyi şeyleri’ de içerisinde barındırmaktadır. Bu açılarından bakıldığında, gazetelerdeki burçlarla ilgili olarak yapılan yorumların doğru olduğuna katılan deneklerin oranının (%54.2/173 kişi), katılmayanlardan (%44.8/143 kişi) fazla olduğu görülecektir. Bu sebeple, yöre halkının bu tür fallara niçin rağbet ettiklerinin tahlil edilmesi gerekmektedir.

Burçlarla ilgili olarak yapılan yorumların doğruluğunu kabul edenlerin, kabul etme sebeplerine bakıldığında, genel olarak klişe olmuş bir ifadeyle, ‘fala inanma, falsız da kalma’ düşüncesiyle bu gibi yorumlara rağbet ettikleri anlaşılmaktadır. Fakat, bu şekilde söylenmesine karşın, okuduğu yorumların olumsuz olması sonucunda birazcık “canı sıkılan” kişilerin var olduğu da bir gerçektir. Bu durum, bize bu insanların, bu yorumlara inanmadıklarını söylemelerine rağmen, aslında hiç de öyle olmadığını göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Burçlarla ilgili yapılan yorumların doğruluğuna inanan kişilerin diğere bir gerekçesi ise, “ama bazıları doğru çıkıyor” şeklindeki algılarıdır. Durumun böyle olması, bir bakıma normal gibi gözükmeyle birlikte, burçlarla ilgili olarak yapılan yorumların mutlak manada doğru olduğu anlamına da gelmemektedir. Zira, insanın sonsuz denebilecek kadar istek ve ihtiyaçlarının olduğu ve bu ihtiyaçların birinin veya bir kısmının, yapılan yorumların kapsamına girebileceği de ihtimal dahilindedir. Bu gibi yorumlara zaten, inanmak için bakan bireyler, gözlerini ve gönüllerini ifade edilen yorumlara açmaya hazır olduklarından, isteklerinin gerçekleşeceğini duymak ve bilmek istediklerinden bu yorumların doğru olduğunu kabul etmektedirler. Başka bir ifadeyle, kültürel bakımdan zayıf ve bilgisiz olan insanlara duymak istedikleri güzel şeyler satılmaktadır.

Diğere bir gerekçe de yıldız falının bizzât Kur’ân-ı Kerîm’de, “*Biz gökte birtakım burçlar yarattık ve seyredenler için onu (gökyüzünü) süsledik.*” (Hicr, 15/16) gibi âyetlerle teyid edildiğini ileri sürmek olmuştur. Başka bir ifadeyle bu insanların, fala inanma davranışlarını İslâmîleştirme ve meşru bir zemine oturttukları, fala bakma veya baktırmanın dinen getirmiş olduğu sakıncalarını izole etme çabasında oldukları görülmektedir. Fakat, *fala baktırmanın açıkça yasaklandığını* ifade eden nasların (Mâide, 5/90) varlığı görmezden gelinirken, ifade edilen âyetin zorla te’vil edilmeye çalışılmasının altında aranması gereken başka sebepler olduğu da bir gerçektir. Bu sebeplerin başında ise, Akif’in;

“Çalış” dedikçe şerîat, çalışmadın, durdun,
Onun hesabına birçok hurâfe uydurdun!
Sonunda bir de “tevekkül” sokuşturup araya,
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya! (Ersoy, 2008, s.237) şeklindeki dizelerinde ifade ettiği gibi, çalışmadan rahat yaşamak ve sıkıntı çekmemek için tevekkül anlayışının yanlış yorumlanmasıdır.

3.6. Uğur İnanıcı İle İlgili Bulgular ve Değerlendirmeler

Deneklerin, “İnsanlar niçin “iki bayram arasında düğün yapılamayacağına” inanırlar?” sorusuna verdikleri cevapların Ki-Kare (chi-square) analizi yapılmış ve sonucun “p=0.005” düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür.

Tablo 13’teki seçeneklerin toplam tercih edilme durumlarına bakıldığında, 319 kişinin 144’ü (%45.1) “uğursuzluk getireceklerine inandıkları için” diyerek birinci sırada, 87’si (%27.3) “gelenek olarak aktarıldığı için” diyerek ikinci sırada yer almış, bu iki düşüncüyü 21’er kişiyle (%6.6) “ramazan bayramı ile kurban bayramı arasındaki zaman kısıtlı olduğu için ve dinî yönden bazı sakıncaları olduğu için” düşüncesinde olan denekler izlemiştir.

Tablo 13. Deneklerin Ekonomik Durumlarına Göre, “İnsanlar Niçin ‘İki Bayram Arasında Düğün Yapılamayacağına’ İnanırlar?” Sorusuna Verdikleri Cevaplara Göre Dağılımları

Deneklerin Ekonomik Durumlarına Göre Dağılımı	İnsanlar Niçin “İki Bayram Arasında Düğün Yapılamayacağına” İnanırlar?					TOPLAM
	Uğursuzluk getireceğine inandıkları için.	Ramazan Bayramı ile Kurban Bayramı arasındaki zaman kısıtlı olduğu için.	Dini yönden bazı sakıncaları olduğu için.	Gelenek olarak aktarıldığı için.	Başka	
Çok Düşük	0 %0.0	0 %0.0	1 %100.0	0 %0.0	0 %0.0	1 %100.0
Düşük	7 %36.8	2 %10.5	0 %0.0	5 %26.3	5 %26.3	19 %100.0
Orta	80 %47.1	14 %8.2	9 %5.3	46 %27.1	21 %12.4	170 %100.0
İyi	56 %44.8	5 %4.0	9 %7.2	35 %28.0	20 %16.0	125 %100.0
Çok İyi	1 %25.0	0 %0.0	2 %50.0	1 %25.0	0 %0.0	4 %100.0
TOPLAM	144 %45.1	21 %6.6	21 %6.6	87 %27.3	46 %14.4	319 %100.0

f= 34.074 s.d.= 16 p<0.05 (p= 0.005)

“İki bayram arasında yapılan düğünün uğursuzluk getireceğine” inanan insanların, bu inançlarının nereden kaynaklandığı bir hayli önem arz etmektedir. Zira, bu düşünce, ankete büyük oranda cevap veren ve kendilerini dindar olarak algılayan denekler dikkate alındığında, “dindar olan insanlar, uğursuzluğa dindar olmayanlara göre daha eğilimlidir” şeklindeki bir algıyı da beraberinde getirecek, bu ise gerçek dindarlığın özü ile çelişecektir. Çünkü dindarlık, bir anlamda Allah’ın yarattığı hiçbir şeyin uğursuz olmayacağına da inanmayı gerektirir.

Fakat, yaptığımız mülakatlarda bazı deneklerin, “iki bayram arası düğün yapmak bence uğursuzluk getirmez. Fakat ailem öyle öğretti. Bu yüzden ben de yapılmaması taraftarıyım; evet! Böyle bir şey var galiba! Ve ben buna inanyor gibiyim; iki bayram arası, bu günlerin mübarekliğinden dolayı, uğursuzluk değil, olsa olsa uğur getirir” şeklindeki ifadeleri, aslında sözü edilen çelişkinin olmadığı ve iki bayram arası düğün yapmanın bu seçeneği tercih eden deneklerin hepsi tarafından mutlak manada uğursuzluk anlamına gelemeyeceğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında söz konusu uğursuzluğun büyük ölçüde

gelenekle ilgili olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı, “uğursuzluk getireceğine inandıkları için ve gelenek olarak aktarıldığı için” seçeneklerini birlikte değerlendirerek, şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: “İki bayram arasında düğün yapılmaz.” inancı gelenek olarak günümüze kadar aktarıla gelmiş bir inançtır. Çünkü, yaptığımız gözlem ve mülakatlarda, iki bayram arasında düğün yapmanın “uğursuzluk” getireceğine inanan deneklerin varlığı anlamlılık derecesine ulaşmamıştır.

“Dinî açıdan sakıncaları olduğu için” diyen deneklerin ise, bu konu hakkında muhtemelen bilgi eksiklikleri bulunmaktadır. Zira, İslâm Hukuku’nda özel bir yeri olan nikâhın sıhhat şartları arasında “iki bayram arasında olmaması” gibi bir şart olmadığı gibi, bu düşünce tarzı bizzât Hz. Peygamber (s.a.v.)’in fiilî sünnetiyle de reddedilmiş bir düşüncedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Hz. Aişe ile evlenmesi Ramazan ayını takip eden Şevval ayı içerisinde gerçekleşmiştir (Çakan, 2007, s.52).

“Ramazan ve Kurban bayramı arasındaki zaman kısıtlı olduğu için” diyen deneklerin oranının %6,6 (21 kişi) olmasına rağmen, düğünlerin sosyo-ekonomik düzeyle ilgisi olduğu da dikkate alındığında, söz konusu zaman aralığı ile ilgili “uğursuzluk” inancın sebebinin, “bu kısıtlı zaman aralığı” olabileceği kanaatindeyiz. Zira, Ramazan bayramından çıkılıp, malî bir ibadet olan Kurban Bayramı’na yapılacak hazırlıkların olması, malî gücü yetmeyen insanların, düğünün masraflarını da göz önünde bulundurarak, düğünlerini ertelemeleri ekonomik rahatlık açısından bir hayli önem arz etmektedir. Bu iki malî yükün, 2 ay 10 güne sokuşturulmasının yerine, ekonomik anlamda daha külfetli olanın, 9 ay 10 gün gibi uzun bir zaman aralığına ertelenmesi daha mantıklı bir davranış olarak görülmektedir. Başlangıçta sadece böyle bir masumâne düşünceden ortaya çıkan bu inancın, niçin ortaya çıktığı unutulurken, “iki bayram arası düğün yapmanın uğursuzluk getireceği” şeklinde bir inanca dönüşmüş olması kuvvetle muhtemeldir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmanın literatürü ve sonuçları değerlendirildiğinde, halk inançlarının, farklı kültür ve medeniyetlerde değişik görünümde altında etkisini sürdüren bir olgu olduğu açıkça görülmektedir. Bu durum, aynı zamanda bâtil ya da bâtil olmayan “halkın inanma” davranışının evrensel olduğunu göstermekle birlikte, halkın ortak kültürünün sonuçlarından olan, uğur ve uğursuzluk, falcılık, çeşitli hayvanların ötüşünden anlamlar çıkarma, bazı eşyaları kutsal sayma gibi düşünsel ürünlerin veya bâtil inançların, insanların duyuşsal ve edimsel davranışları üzerinde birtakım etkilerinin olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. İnanç sistemi anlamıyla evrensellik; şekilsel anlamda yerellik gösterebilen bu inançların, pek çok insan tarafından olumsuz olarak algılanmasına rağmen, uygarlığa giden yolun düşünsel anlamda kaldırım taşları olması bakımından önemli olduğu düşünülebilir. Zira halk inançları, tarihsel süreç içerisinde insanların, evrende olup biten şeyleri anlama ve anlamlandırma çabalarının bir ürünü olarak tezahür etmiş ve etmeye de devam edecektir.

Sosyal kültür alanı içindeki fertlerin ortak değer ve inançlarını yansıttığı için nesilden nesile aktararak bugünlere taşınmış olan halk inançlarının, hiçbir değerinin olmadığı gerekçesiyle yok hükmünde sayılması, bu inançların, halkın nazarındaki fonksiyonel değerine hiçbir şekilde gölge düşüremeyecektir. Zira, insanoğlunun kendisini çaresiz hissettiği durumlarda, doğruluğuna ya da yanlışlığına bakmadan bunlara inandıkları tarihsel bir gerçekliktir.

Bu inançların, korunması ve sürdürülmesinde, dinî argümanların bazen bilerek bazen de bilmeyerek kullanıldığı ve özellikle İslâm dininin tasvip etmediği hurafevarî inançların bu yolla meşrulaştırılmaya çalışıldığı, bazı durumlarda bu tür inanç ve uygulamaların, İslâmî inanç ve uygulamalardan daha fazla rağbet gördüğü tespit edilmiştir.

Yapılmış olan bu çalışma, kesitsel bir araştırmadır. Yani belli yaş gruplarından belli sayıda kesitler alınarak örneklemin oluşturulduğu bir araştırmadır. Araştırmanın genellenebilirliğine katkı sağlamak amacıyla araştırma, farklı örneklem gruplarıyla aynı yaş gruplarında yenilenerek, yani boylamsal araştırmalar yapılarak bireylerde halk inançlarının nasıl geliştiği incelenebilir. Bu durum halk inançlarını anlama ve anlamlandırmaya önemli katkılar sağlayabilir. Aynı zamanda farklı örneklem çeşitliliği gösteren yerlerde yenilenerek yapılan değişik bir araştırmayla, her iki sonuçlar arasında karşılaştırmalar yapılabilir. Bu karşılaştırmadan çıkan sonuçlar, halk inançlarının, bu inançların çeşitliliğinin ve temel dinamiklerinin açıklanmasına daha fazla katkı sağlayabilir.

Aynı zamanda yapılacak olan başka araştırmalarda, araştırma değişkenlerinin kendi içindeki yordama güçleri belirlenerek hangi değişkenlerin temelde en belirleyici değişken olduklarının ortaya çıkartılmasının halk inançları literatürüne önemli katkılar sağlayabileceği inancındayız.

KAYNAKLAR

- Allen, J. (2006). *Bilinmeyenler Ansiklopedisi*, (Çev.: Dinç Tayanç), İstanbul: Gün Yayıncılık.
- Aydın, Mehmet. (1995). *Fal*, İslâm Ansiklopedisi .12, 134-138. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ayten, A. (2010). *Psikoloji ve Din*, İstanbul: İz Yayınları.
- Britannica. (1994). *Nazar* (cilt 23, s. 335). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Çakan, İ. L. (2007). *Hurâfeler ve Bâtıl İnançlar*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Çebni, R. (1994). *Çayeli Yöresinde Halk İnançlarının Fert Üzerindeki Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Demirci, K. (2006). *Muska*, İslâm Ansiklopedisi (cilt 31, s. 265-267). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Esed, M. (1999). *Kur'an Mesajı, Meal-Tefsir*, (Çev. Cahit Koçtak, Ahmet Ertürk), C. 3, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Erdil, K. (1999). *Yaşayan Hurâfeler*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erdoğan, M. (2008). *Gençlerle Söyleşi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ersoy, M. A. (2008). *Safahat*, İstanbul: Parıltı Yayıncılık.
- Eröz, M. (1992). *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik ve Bektâşilik*, İstanbul: Türk Dünyası Tarih Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Gazetevatan.com. (2004, 15 Aralık). *2004'ün İlginç Haberleri (3)*. [Çevirim-içi: <http://www.gazetevatan.com/2004-un-iliginc-haberleri--3--42477-yasam/>], Erişim tarihi: 13.06.2012.
- Günay, Ü. ve Güngör, H. (2007). *Başlangıçlarımızdan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Gürcan, G. ve Gürbüz, R. (2010). *ÜDS Sosyal Bilimler Mart 2010 Çıkış Sorular ve Ayrıntılı Çözümleri*, Ankara: İrem Yayınları.
- İmamoğlu, A.V: (2004). *Psiko-Sosyal Açıldan Rüya ve İstihare*, İstanbul: Değişim Yayınları.
- İnan, A. (1995). *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyallar ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kalafat, Y. (1999). *Türk Dünyası Tarih Çalışmalarında Halk İnançlarının Önemi, Milli Folklor*, Ankara: Feryal Matbaa.
- Kandemir, F. (2011). *Karasu Yöresindeki Halk İnançlarının Fertler Üstündeki Etkileri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

- Kılavuz, A. S. (2007). *Akaid, İlmihal* (1, 67-140). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kılıç, A. (2001). *Isparta Yöresi Halk İnançları, Uluslar Arası Anadolu Kongresi Bildirileri*, Eskişehir-Ankara: Evrak Yayınları.
- Köse, A. ve Ayten, A. (2010). *Türbeler: Popüler Dindarlığın Durakları*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Altuntaş, H. ve Şahin, M. (2007). *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- Lorie, P. (1997). *Batıl İnançlar*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2010a). *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2010b). *Ortaöğretim Sosyoloji*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Örnek, S. V. (1971). *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Özcan, H. (2007). *Halkın Çoban Dede'den Beklentilerinin Psikolojik Nedenleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Pamir, A. (2003). Türkler'in Geleneksel Dini Şamanizm'in Orta Asya Eski Türk Kamu Hukuku'na Etkisi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52 (4), 155-185.
- Redhouse. (1997). *Superstition*, İstanbul: Sev Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Sambur, B. (2006). Din ve Psikoloji İlişisini Yeniden Düşünmek., *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 19 (3), 423-440.
- Sencer, M. (1968). *Dinin Türk Toplumuna Etkileri*, İstanbul: Ge-Da Yayınları.
- Tanyu, H. (1976). Dinî Folklor veya Dinî-Manevî İnançların Çeşit ve Mahiyeti Üzerinde Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, 123-142.
- Tanyu, H. (1992). *Büyü*, İslâm Ansiklopedisi (6, 501-506), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tarhan, N. (2009). *İnanç Psikolojisi: Ruh, Beyin ve Akıl Üçgeninde İnsanoğlu*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tatlıoğlu, D. (2000). Türkmen İrmları (Halk İnançları). *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1). 1-15.
- Tisdale, J. (2010). Hünanist/Transpersonel Bir Din Psikolojisine Doğru. A. Ayten (Çev.) *Din Psikolojisi*, (125-139). İstanbul: İz Yayınları.
- Turgay, N. (1991). *Muska*, Şâmil İslâm Ansiklopedisi (4, 293). İstanbul: Şâmil Yayınları.
- Tümer, G. ve Küçük, A. (1993). *Dinler Tarihi*, Ankara: Ocak Yayınları.
- Varlı, M. (2008). *Bidat, Hurâfe ve Bâtıl İnançlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat Yayınları.
- Vester, M. (1961). *İslâm Medeniyetinde Puta Tapma Devri Kalıntılarından Nazar Değme İnancı*, (Çev. Nazmi Coşkunlar), Ankara: Yeni Matbaa.
- Yılmaz, E. (2009). *Türbe Ziyaretlerinin Fert Üzerindeki Etkileri (Bilecik Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Zebidi, Zeynu'd-Din Ahmed b.Ahmed b.Abdi'l-Latif. (1980). *Tecrid-i Sarih*. (Çev. Ahmed Nâim), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.